

TEORIJSKA PROMIŠLJANJA O OBITELJI

Josip Janković

Pravni fakultet, Zagreb

UDK: 316.356.2

Pregledni rad

Primljeno: 29. 9. 1995.

Rad se bavi proučavanjem obitelji kroz analizu spoznaja ugrađenih u ključne teorijske pristupe. Analiza sedam ključnih teorija o obitelji navodi na zaključak da niti jedna od njih ne daje potpun i konačan odgovor na sva pitanja. Za potpuno razumijevanje obitelji kao socijalne pojave potrebno je integrirati sve ove teorije u širok ali novim gledanjima otvoren pristup, kakav je interakcijsko-komunikativni, imanentan znanosti socijalnog rada.

UVOD

O značenju obitelji – te kolijevke čovjeka i čovječanstva, barem ovakvog kakvog poznajemo – govori između ostalog i njena eksploitiranost u istraživanjima i broj teorija zasnovanih na rezultatima tih istraživanja. Tako raznolike, opsežne i brojne podatke koji osvjetljavaju brak i obitelj iz vrlo različitih kutova nije lako interpretirati, jer je sva obuhvaćena područja jedva moguće svesti u okvire više globalnih cjelina i univerzalnih tema, a kamoli objasniti kroz jedan jedinstveni kut gledanja. Stoga nije čudno da postoji niz teorija koje pokušavaju dati cjelovitu sliku braka i obitelji, svaka sa svog posebnog stajališta. Osim što služe razumijevanju i postavljanju općih načela za tumačenje i razumijevanje prikupljenih činjenica (B. Miller, 1986), one postavljaju i određena nova pitanja, koja zahtijevaju i posve određene odgovore, kako bi se zaokružili sustavi tako uspostavljenih pristupa. Time teoretičari vraćaju dug istraživačima nudeći im nova pitanja – nove ciljeve i predmete istraživanja. Oni tako pokreću nova istraživanja, koja će donijeti materijal za nova teorijska promišljanja i postavljanje novih pitanja istraživačima... i tako se, međusobno se nadopunjavajući, kretati sve dalje i dalje, sve više i više na zavojnici znanstvene spoznaje. O početnom stavu, kutu iz kojega se krene u proučavanje braka i obitelji (statističar, socijalni psiholog, kliničar, socijalni radnik...), kao i bilo kojeg drugog socijalnog fenomena, ovisi i izbor teorijskog pravca u sferi objašnjavanja, jednako kao što izbor početne

teorijske perspektive utječe na način interpretacije podataka¹ (B. Strong & C. DeVault, 1992) dobivenih u nekom ciljanom istraživanju.

U skladu sa svim navedenim, slijedi nekoliko suvremenih teorija porodice ili obitelji. Taj *ili* posve je hipotetičan (obitelj – obitavati, zajedno živjeti; porodica – porod, rod, srodstvo). No ovdje nemamo namjeru baviti se pojmovnom analizom ovih dvaju termina; držimo da je najbolje zadržati ih oba, i to iz više razloga.

SIMBOLIČKO-INTERAKCIJSKA TEORIJA

Ova teorija polazi od uočene važnosti komunikacije članova obitelji za njezino funkcioniranje i, konačno, za sam njezin opstanak. Pokušavajući objasniti klasične teškoće u razumijevanju među članovima obitelji, a posebno među bračnim partnerima, ona ulazi u srž područja izučavanja simboličke interakcije. Sama simbolička interakcija, kao poseban teorijski pravac, ispituje i objašnjava interakciju među ljudima. Ključni faktor u interakcijama jest komunikacija, a ona se provodi pomoću simbola (riječi, intonacija, geste, kretnje, mimike). U interakciji sudjeluju barem dva subjekta kroz primanje i davanje poruka, pomoću verbalnih i neverbalnih simbola. Kod razumijevanja simbola sadržanih u poruci jednaku ulogu ima primalac, kroz svoj stav, iskustva, emocije, očekivanja, potisnute i osviještene sadržaje, potrebe i težnje, kao i pošiljalac, pa među njima često dolazi do nesporazuma. Jedini način da se razjasne nejasnoće jest postavljanje pitanja, a pitanje znači interakciju, iniciranje komunikacije. Očito čovjek ne može bez interakcije. E. Burgess, vodeći interakcionalist, definira obitelj kao "jedinstvo osoba u interakciji".² Dosljedno tome, brakovi i obitelji sastoje se od pojedinaca koji su u međusobnoj interakciji duže vrijeme.

Kako se interakcije odvijaju među jedinkama koje u društvu komuniciraju iz različitih društvenih uloga, ustaljenih obrazaca ponašanja koji su neovisni o pojedinoj osobi, i same interakcije dobivaju novu dimenziju i značenje. Uloga iz koje neka osoba komunicira dobrim dijelom određuje oblike njenog ponašanja u različitim kontekstima. U skladu s tim, ponašanje osobe mijenja se ovisno o tome koju ulogu u pojedinom trenutku ona nosi – majka, kćerka, sestra, kolegica, šefica, supruga, ljubavnica.

U ovom kontekstu važna su tri elementa: preuzimanje određene uloge, igranje uloge i kreiranje uloge.

Stvaranje uloge odnosi se na transformaciju društvenim normama zadane uloge prema vlastitim viđenjima, potrebama i aspiracijama pojedinca. No nikako ne

1

B. Strong & C. DeVault. Inside America's New Families, *Family Life Educator* 1:3 (Spring, 1983), 9-11 str.

2

E. Burgess, The Family as a Unity of Interacting Personalities, *The Family* 7:1 (March 1926), 3-9, Reprinted in Jerold Heiss, ed., *Family Roles and Interaction*, Chicago, Rand McNally, 1968.

treba zanemariti utjecaj okoline na kreiranje uloga. Okolina djeluje svojim očekivanjima, vrednotama i, ako se pojavi osoba koja neadekvatno igra preuzetu ulogu, pritiskom koji može imati različite oblike. Kroz stalnu međugru uloga, komunikacije i simbola, modificiraju se uloge, sami pojedinci koji ih nose, a preko njih i njihove obitelji.

Simbolička interakcija koja prati sva socijalna, pa i obiteljska, događanja i funkcioniranje svih elemenata i društvenih skupina u cjelini, kroz sve razine komunikacije, ekstenzivno se koristi u proučavanju bračnih i obiteljskih odnosa.

B. Strong i C. DeVault (1992) zamjeraju ovoj teoriji što, premda vrlo zanimljiva i korisna, zanemaruje ulogu moći u odnosima među članovima obitelji i osobama u interakciji uopće. Ona ne uzima u obzir ni emocije kao bitan element ljudskog života, funkcioniranja i komuniciranja, a pogotovo ne nesusjesne procese. Gledajući osobu kao zbroj različitih uloga, zanemaruje se duhovno, osobno, ono što nas čini ljudima, jedinstvenim bićima na zemlji, onim što jesmo.

Nadalje, ona ističe individualnost, a dobrobit i sreću vidi u jačanju interpersonalnih odnosa kroz dužnost, odgovornost i brojne obiteljske vrednote. Vrhovni cilj po njoj je, uočava J. Schwanenveldt (prema: R. Larossa & D. C. Reitzes, 1981), zadržati bračni i obiteljski "savez" intaktnim, s jedne strane, a s druge se kao dominantna vrijednost ističe sreća svakog pojedinca. Iz ove kontradikcije pripadnici simboličko-interakcijske teorije nisu našli izlaza.

TEORIJA SUKOB

Teoretičari konflikta vjeruju da život podrazumijeva nesklad. Dosljedno tome stavu, društvo u svojoj osnovi nije kooperativno, nego je podijeljeno na pojedince i skupine koje su u stalnom sukobu. Teoretičari ovog pristupa nastoje identificirati i istražiti uzroke i izvore kompetitivnih snaga.

Osnova ovog interesa leži u analizi realnih, svakodnevnih društvenih događanja koja se temelje na sukobu interesa: crveni protiv modrih, bogati nasuprot siromašnih... Natjecanje završava pobjedom skupine koja trenutačno ima više moći. Ona druga, poražena, sprema se za slijedeću priliku, prikupljajući snage kako bi prevladala u "slijedećoj rundi". Koliko krvavi mogu i znaju biti ovi sukobi, pokazuje nam politička povijest ljudskoga roda.

No kako analizirati brakove ili obitelji na osnovi sukoba i moći?! Bračne i obiteljske veze temelje se na ljubavi i sklonosti! "Konfliktaši" će se složiti s time, ali tvrde da su i sukob i moć isto tako temelj ovih veza. Partneri se međusobno razlikuju u mnogo čemu. Nitko nije uvijek i u svemu u skladu s ostalim članovima obitelji. Primjera za to ima svatko. No tko pobjeđuje u tim konfliktima? Roditelji, djeca, stariji brat – onaj tko je moćniji. Što je s poraženim? Koja je dobit pobjednika oca nad poraženim sinom koji stalno jača – nameću se pitanja već na samom početku izučavanja i predstavljanja ove teorije?

Pripadnici ovog pristupa ne misle da je konflikt loš. Naprotiv, smatraju ga prirodnim dijelom čovjekova, pa i obiteljskog života. U obitelji uvijek ima neslaganja:

od sitnih, koja se odnose na beznačajne svakodnevne situacije, do vrlo bitnih, koja se odnose na važne odluke. Sukobi su pojava koju se nikako ni iz obitelji ne uspijeva isključiti, što dokazuju i interakcionalisti, ali se u njoj nastoje barem prikriti. No, obitelji se razlikuju po broju prikrivenih konflikata, sukoba interesa, stupnju prikrivenog neprijateljstva, prirodi i opsegu iskazivanja konflikta. Konflikt može poprimiti oblik sukoba interesa ili ciljeva. Do sukoba može doći zbog različitog očekivanja u pogledu preuzimanja uloga i njihova sadržaja. Iznimno je velik, gotovo nepregledan, broj mogućih izvora sukoba.

No tko će iz sukoba izaći kao pobjednik? Članovi obitelji imaju različite sposobnosti i različitu količinu moći u vezi s tim. Izvori moći mogu biti ispravnost, novac, fizička snaga, vanjski izgled ili ljubav, na primjer.

Osim ovih osobnih izvora moći, postoje i oni koji leže na društvenim temeljima, kao što je legitimitet društvenog sustava vrijednosti i vjerovanja u njegovu ispravnost.

Novac je snažan izvor moći i u braku i u obitelji, među partnerima i generacijama ("Dok te ja hranim..." argument je koji se zasniva na ekonomskoj podlozi). Muškarci uglavnom zarađuju više od žena pa imaju i jaču ekonomsku moć, a ona se onda prenosi i na bračnu i obiteljsku, drže pristaše ove teorije.

Fizička snaga još je uvijek važan izvor moći. Posljednjih desetljeća aktualiziran problem zlostavljanja u obitelji to najbolje potvrđuje.

Ljubav može poslužiti kao iznimno snažno sredstvo prisile i na najbliže. Ljubav se i "slobodno poklanja" u obliku odricanja od nekih osobnih dobiti (vlastite karijere, na primjer) kako bi se učvrstila veza. Svaki član obitelji posjeduje moć, makar je ona različita i nejednakog intenziteta.

Ohrabruje što i pristaše ove teorije vjeruju da obitelji ne mogu dobro funkcionirati ako istodobno postoji mnogo otvorenih sukoba. Problem je, kao i u svakoj drugoj grupi, kako pokrenuti suradnju uz sve postojeće razlike. Unatoč gledanju na konflikt kao na nešto normalno, ipak se traži rješenje za njegovo kanaliziranje i razrješenje kroz komunikaciju, cjenkanje i pregovaranje.

U ovoj teoriji ima nekoliko poteškoća. One proizlaze iz politike, gdje su osobni interesi, egoizam i natjecanje dominantni elementi. Postavlja se pitanje je li tako oštra osuda ljudske naravi opravdana? Ljudsko ponašanje karakterizira i poživnost i suradnja. Ljubav je isto tako važna kvaliteta u ljudskim odnosima. Teoretičari konflikta ne spominju često moć ljubavi ili obveze, premda prisutnost ljubavi i obveze može razlikovati obitelj od svih drugih skupina u društvu, a posebno političkih. Često ćemo se žrtvovati za one koje volimo. Podredit ćemo vlastite želje željama voljene osobe. Žrtvovat ćemo i život da spasimo slabijeg člana obitelji, ali i posve nepoznato dijete, na primjer.

Razlike dovode do sukoba, smatraju "konfliktaši". No razlike se mogu tolerirati, prihvatiti, pa i cijeliti. One nužno ne podrazumijevaju konflikt. Pa život većine živih vrsta počiva na razlici spolova, na primjer!

Sukob kao socijalni fenomen teško je uhvatljiv pa ga je jedva moguće mjeriti i istraživati. U obitelji je to još mnogo teže. Veći dio svog života obitelj živi privatno

i izvana nije moguće utvrditi konflikt, pratiti njegov razvoj i mjeriti njegove razmjere. Otvoreni sukob se izbjegava jer je on reguliran obiteljskim i društvenim pravilima. Time ova teorija ima sve više spekulativni karakter, što je uz ostale prigovore čini još manje prikladnom za suvremeno izučavanje i razjašnjavanje obitelji.

TEORIJA SPOLOVA

Ova teorija nekim se svojim osnovnim postavkama podudara s teorijom sukoba ili moći, kako je neki autori imenuju, premda je smjer promišljanja i vrijednosna orijentacija ponešto različita. Prema B. Strong i C. DeVault (1992), negdje od 1960. godine feministički ideolozi razvijaju alternativne pristupe proučavanju društva. Oni u svojem promišljanju polaze od dviju osnovnih pretpostavki:

1) odnose između spolova karakterizira korištenje moći kao sredstva kojim jedan spol osigurava prevlast nad drugim,

2) ljudsko društvo je tako uređeno da muškarci dominiraju ženama.

Prema ovoj teoriji, muško – ženski odnosi, bilo da se radi o osobnim, obiteljskim ili društvenim odnosima u širem smislu, odražavaju i podržavaju dominaciju muškaraca, ostavljajući žene po strani, premda dominacija muškaraca nije ni prirodna ni neizbježna. Dapače, ona je umjetno stvorena institucijama društva, kao što su vjerske organizacije, vlast i obitelj (M. Ferree, 1991. prema: B. Strong i C. DeVault, 1992). (Posebno je pitanje za feministkinje kako je nastala ta nejednakost spolova?)

U nastojanju da na njega odgovori, 60-ih godina se pojavila teorija spolova kao najvažniji feministički model objašnjenja spolne nejednakosti. Pristaše teorije spolova drže da se društvo, njegov vrijednosni sustav i odnose u njemu može procijeniti i razumjeti po tome kakva je njegova organizacija po spolovima. Spol se promatra kao bazični element u društvenim odnosima temeljenim na društveno iniciranim razlikama, koji opravdava odnos nejednake snage (J. Scott, 1986. prema: B. Strong i C. DeVault).

Teorija spolova usredotočena je na to da su specifična ponašanja (pokornost ili agresija) i uloge (vozač, tajnica...) socijalno definirane i predodređene kao muške ili ženske.

Rad je također, u skladu s tim, podijeljen na muške i ženske poslove u svim segmentima društva, kod kuće i na radnom mjestu i od svakog pripadnika ljudskog društva očekuje se prihvaćanje tog stanja kao zadanog i jedino ispravnog.

Tako i različite institucije daju prednost muškarcima (samo muško svećenstvo u mnogim religijama, niže plaće ženama za iste poslove...).

Ključ stvaranja nejednakosti spolova leži u vjerovanju da su muškarci i žene zapravo suprotni spolovi, jedan drugom suprotstavljeni po osobnosti, sposobnosti, vještinama i sklonostima. Te razlike imaju i različite odraze u specifičnim

područjima gledanja na spolove. Tako su razbor i agresija "muške" crte i smatraju se vrednijima od emocija i pasivnosti, koje su "određene" kao "ženske". No dopušta se da su u starosti spolovi više slični nego različiti. Oba su podjednako razborita i emotivna, agresivna i pasivna (M. Ferree, 1991).

Spol je društvena konstrukcija. Drugim riječima, on nije instinktivan, on je rezultat vježbe pod pritiskom društva, posljedica njegove moći. Dovodjenje spolova do toga da postanu suprotni i nejednakih vrijednosti zahtijeva potiskivanje prirodnih sličnosti uz pomoć društvene moći.

Primjenjujući teoriju spolova na obitelj, feministkinje shvaćaju obitelj kao organizaciju koja je u prisnoj vezi sa širim društvom (pa onda vjerojatno i njegov instrument moći), a ne kao mogućnost bijega od njegove prisile. U skladu s tim, odnosi moći postoje i u obitelji. Koje poslove tko u obitelji obavlja, ponajprije je pitanje moći, kažu feministkinje i postavljaju niz opravdanih pitanja: zašto bi žene, koje rade jednako kao i muškarci, puno radno vrijeme, nastavljale i s kućnim obvezama s punom odgovornošću?! Ili: zašto se ženin neplaćeni rad u kući podcjenjuje kao da je manje vrijedan od muškarčeva plaćenog rada?

One, nadalje, postavljaju pitanje može li se na obitelj gledati kao na unitarnu cjelinu, čiji svaki član dijeli isto područje interesa? Pojedinačni interesi mogu biti sukobljeni – na primjer, čija je služba ili karijera na prvom mjestu. Ekstremni primjer takvog sukoba vezan je s nasiljem, bilo da uključuje zloupotrebu djece ili bračnog druga.

Mnoge ideje i pretpostavke teorije spolova proizlaze iz teorije sukoba. Teorija spolova svodi interakcije na pitanja moći i dominacije koja se, na apstraktnoj razini, mogu pokazati ispravna iako suviše pojednostavljaju složene društvene odnose. Ali primijenjen na neki konkretan muško-ženski odnos, takav opis ne mora biti točan. Nadalje, teorija spolova podcjenjuje ili zanemaruje altruizam, ljubav kao pandan moći i aktualnu količinu kooperacije među spolovima u svakodnevnim interakcijama.

Vrijednost teorije jest u opisu socijalne konstrukcije spola, ideje koju su dobro dočekali i prihvatili sociolozi. Ona je također istaknula neka područja obiteljskog života koja treba dalje istraživati, kao što je podjela uloga i s tim u vezi kućnih poslova i roditeljske odgovornosti, na primjer (L. Thompson & A. Walker, 1991).³

TEORIJA SOCIJALNE POTPORE

Za razliku od dviju prethodnih teorija koje u osnovi odnosa među ljudima u društvu, pa onda i obitelji, nalaze moć, ova teorija polazi od ljudske solidarnosti, međusobnog prihvaćanja i potpore. Pod pojmom socijalne potpore najčešće se

3

L. Thompson & A. Walker, *Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work and Parenthood*, In Alan Booth, ed., *Contemporary Families: Looking Forward, Looking Back*, Minneapolis, National Council on Family Relations, 1991.

podrazumijevaju širi socijalni međuodnosi usmjereni na međusobno pružanje pomoći većeg broja osoba više ili manje organizirano. Pri tome se najčešće misli na različite grupe za samopomoć, volonterski organizirane aktivnosti, strukovnu solidarnost, ali i prijateljstvom i rodbinskim odnosom, posebno unutar primarne porodice, povezane osobe.

Prema mišljenju brojnih autora (Reis, Cobb, Jons i Thots, 1984),⁴ dosadašnje definicije socijalne potpore su, s obzirom na pojavnost brojnih oblika i vrsta, "mutne", "neprecizne" i "cirkularne". Razlozi tome jesu velike teškoće u mogućnosti definiranja subjektivnih emocionalnih kvaliteta, stupnja bliskosti, uzajamne komunikacije i njihove učestalost, kvalitete i, na kraju, a osobito važno, posljedica interakcija svih tih faktora. Odnose među ljudima teško je mjeriti zbog njihove suptilnosti i dinamike. Još je teže vrednovati rezultate tih međudjelovanja. Ovdje je, naime, riječ o kauzalitetima koji najčešće nisu linearni, pa ni cirkularni, nego je u najvećem broju slučajeva dinamika vođena spiralnim kauzalitetom, koji je mnogo složeniji jer obuhvaća sve tri dimenzije u funkciji vremena, pa može imati posve neočekivane, odgođene i autonomne posljedice.

Cobb i Jons (prema: H. Specht, 1986) nalaze da se u literaturi mogu naći tri različita koncepta socijalne potpore. Prvi se odnosi na subjektivni osjećaj potrebe za potporom i doživljaja subjekta vezanog za to što mu je pruženo. Drugi je usmjeren na objektivno određivanje količine i kvalitete pružene pomoći. Treći koncept se odnosi na ispitivanje socijalnog okruženja, osoba koje pružaju određene oblike pomoći pojedincu ili obitelji.

Glavni problem u ispitivanju ovih konceptata jest pitanje procjene subjektivnog doživljaja u odnosu na objektivna ulaganja, potrebe ili želje, kao i pitanje komunikacije subjekta sa socijalnim okruženjem, pojedinačnim institucijama ili drugim subjektima. Rezultati istraživanja u ovom području nisu uvijek komparabilni jer se kao jedinica istraživanja ponekad uzimaju pojedinci, katkad obitelji, ponekad manje ili veće skupine, ili čak velik broj skupina, kao posebne grupacije.

Prve studije temeljene na ovom konceptu datiraju još iz 30-ih godina i vezane su za autore kao što su Faris i Dunham, koji su ispitivali povezanost životne sredine i mentalnog zdravlja. No, prvo formalno i sadržajno jasno oblikovano istraživanje socijalne potpore i njenog utjecaja na zdravlje proveli su početkom sedamdesetih godina epidemiolog J. Cassel i socijalni psihijatar G. Caplen, koji se bavio lokalnom zajednicom. Bez obzira na vrlo općenite i neprecizne formulacije, njihovo je istraživanje donijelo određene novine u pogledu poznavanja i razumijevanja ovog fenomena. Tako Caplan⁵ uvodi novi pojam, "Support System" (sustav potpore), kojim označava široki spektar različitih oblika socijalnog

4

Hary Specht, Social support, Social networks, Social exchange, and social work practice, *Social service review*, 1986, str 243.

5

Ibidem, str. 238.

ponašanja usmjerenih na suočavanje s negativnim društvenim pojavama i abnormalnostima te njihovu međusobnu povezanost.

U proučavanju odnosa postignuća obiteljskih ciljeva i socijalne potpore, autori Baldwin i Cain te Furstenberg i Crawford utvrdili su postojanje povezanosti socijalne potpore i zdravlja tinejdžera i profesionalnog napredovanja i nastavka školovanja roditelja. S tim je u vezi i nađena značajna povezanost narušenih bračnih odnosa i psihičkog zdravlja partnera, drugih oblika patologije i njihove smrtnosti. Tome u prilog idu i rezultati Verbrugga, koji pokazuju povezanost kidanja socijalne mreže izazvanog rastavom i njihovog lošeg zdravlja. Postojanje povezanosti između prisutnosti socijalne potpore i uspješnosti oporavka osoba koje su opterećene bilo kojim oblikom patologije te s tim u vezi sposobnosti uspješnog suočavanja s bolestima i ozljedama, potvrđuju nalazi Di Matka i Maysa.

Socijalno međudjelovanje još je jedan bitan pozitivni činitelj u socijalnoj interakciji, ali ga je potrebno promatrati odvojeno od socijalne potpore, budući da socijalno međudjelovanje može imati različitu kvalitetu, a o njoj ovise posljedice takvog međudjelovanja. No međudjelovanje nije moguće uvijek i potpuno odvojiti od socijalne potpore jer se dobrim dijelom prekrivaju. Djelovanje stresa tako će biti djelomično kompenzirano i jednim i drugim socijalnim činiteljima. Koliko će to djelovanje imati pozitivan učinak, ovisi ne samo o objektivnoj mjeri djelovanja nego i o subjektivnoj, kao što će i samo zadovoljstvo ili pozitivan učinak tog djelovanja imati svoju objektivnu i subjektivnu dimenziju. Pod tim dojmom Ries zaključuje da je socijalna potpora "osjećaj klijenta da je okružen ljudima koji brinu za njega, među kojima uživa ugled i s kojima je blisko povezan."⁶

Prema istom autoru, socijalna interakcija se odnosi na aspekte socijalnih događanja u kojima klijent aktivno sudjeluje. Tu se radi o strukturalnom aspektu društvenog međudjelovanja koji će imati određene učinke na sudionike. Osobi koja je izložena stresu mijenjajući socijalni kontekst i interakcije, pomoći će u boljem, a ponekad možda i lošijem, suočavanju sa stresom. Socijalna potpora, s druge strane, odnosi se ponajprije na osjećaje i stavove (ljubav, solidarnost, osjećaj blizine, sigurnosti i sl.).

Različiti izvori stresa zahtijevaju i različite odgovore samog subjekta, ali i društvene sredine u funkciji socijalne potpore (opasnost od droge, koju osjeća obitelj, zahtijeva davanje potpore u smislu zaštite od agresije; tuga – empatiju; višednevno gladovanje – hranu itd.).

Rezultati istraživanja pokazuju da socijalna potpora redovito ima pozitivne učinke jer omogućuje povećavanje osobnih resursa, podizanje stupnja somatskog i psihičkog zdravlja, što osigurava intenzivnije i kvalitetnije interakcije i kao posljedicu tog napredovanja u smislu djelotvornije potpore. Djelotvornija potpora će opet za posljedicu imati veći stupanj zadovoljstva obitelji ili širu socijalnu

6

Ibidem, str. 238.

okolinu, što će rezultirati još kvalitetnijom interakcijom i tako će se postizati sve viši i viši stupanj kvalitete života u kontinuiranom spiralnom usponu.

Tendencija ove teorije jest osvjtljavanje pozitivnih strana čovjekova udruživanja u obiteljsku i različite druge skupine. Istražujući ovo područje, pristaše ovog koncepta analizirali su brojne krizne situacije u kojima se upravo on nesumnjivo potvrđuje kao jedna svijetla strana čovjeka i njegova društva i dali odgovarajuća objašnjenja za to. Aktualna događanja u pogledu suočavanja naših obitelji s kriznim situacijama u kojima su se našle, izložene etničkom čišćenju, pred napadom velikosrpskih tenkova, potvrđuju postavke ove teorije (J. Janković, 1994).

TEORIJA SOCIJALNE MREŽE

Za razliku od socijalne potpore koja se odnosi na velik broj društvenih međudnosa usmjerenih više ili manje organiziranom pružanju pomoći, socijalna mreža označava trajnije komuniciranje među točno određenim subjektima. No to ne znači da je riječ o statičnom odnosu. Socijalne mreže se šire, smanjuju, prorjeđuju ili zgušnjavaju u skladu s interakcijama među članovima. One nisu jednake i nemaju isto značenje za sve subjekte koji su u njih uključeni. Premda formalno nisu ničim potvrđene i označene kao socijalne skupine ili organizacije, na primjer, one su ipak sveprisutne i vrlo djelotvorne. Članovi iste socijalne mreže članovi su različitih društvenih skupina koji u okviru mreže imaju odvojene uloge, što se najbolje potvrđuje u razmjeni resursa.

Socijalna mreža je, dosljedno tome, društveni fenomen koji omogućuje nesmetanu razmjenu resursa među akterima koji pripadaju istim i različitim skupinama i na taj način osigurava prevladavanje granica što ih postavljaju različiti socijalni fenomeni (skupine, organizacije, udruženja i sl.), intenzivirajući tako i obogaćujući socijalne interakcije.⁷ Proučavanja socijalnih mreža pokazala su da se razmjena unutar njih ne odnosi samo na informacije nego i na brojne druge "resurse", kao što su emocije, dobra i drugo. Mreža se stvara onda kada je količina i trajanje razmjene toliko da se uspostavi veza trajnija od jednokratnog kontakta. Sama razmjena može biti jednostruka ili višestruka. U jednostrukim razmjenama veza je uspostavljena između dvaju aktera koji međusobno razmjenjuju određene resurse, dok u višestrukim razmjenama više aktera razmjenjuje dobra. U potonjem slučaju moguće je da jedan ili više aktera ovisi o jednom ili više resursa. Akteri mreže mogu imati različit pristup resursima tako da jedan određeni resurs akter može primati iz više izvora, od više članova svoje socijalne mreže. (Dijete može biti njegovano od više osoba ili može primati ljubav od brojnih članova obitelji.) Moć subjekta je veća što je veći broj "alternativnih opskrbljivača". Socijalna mreža može imati različit stupanj gustoće, što ovisi o

7

J. Janković, Djeca prognanici i njihova socijalna mreža, *Zbornik Pravnog fakulteta*, br. 2-3, 1993., str. 212.

broju i frekvenciji interakcija među akterima. Tako se govori o slabo isprepletenim i gustim mrežama. I dvije mreže s istim brojem aktera mogu imati različitu gustoću. Mreža u kojoj su akteri u vezi samo s promatranim subjektom mnogo je rjeđa od neke druge u kojoj se razmjena odvija i između svih ostalih aktera međusobno.

Gustoća socijalne mreže je iznimno važan činitelj u suočavanju sa stresnim situacijama izazvanim različitim stresorima. Tako će ona pozitivno djelovati na djetetovu prilagodbu u slučaju gubitka roditelja, a nepovoljno na socijalnu prilagodbu žene nakon rastave braka (Perlin, 1978; Wilcox prema: Specht, 1986). Razlog tome jest što su norme slabijih mreža fleksibilnije u pogledu uspostavljanja novih relacija, a gušćih – rigidnije, jer svaka nova relacija ima višestruki utjecaj na aktere. Upravo radi toga gusta je mreža poželjna u situacijama i dobi kada je subjekt ovisan o okolini, a nepoželjna kada je samostalan i ima potrebu za brojnim novim relacijama u svom socijalnom okruženju.

U slučaju katastrofa, bez obzira na njihov uzrok, gusta socijalna mreža imat će prednost pred slabo isprepletenom, jer će *input* potrebnih resursa biti veći, a zadovoljavanje potreba osoba izloženih posljedicama katastrofe, sigurnije i potpunije.

Kao i teorija socijalne potpore, i teorija socijalne mreže polazi od pozitivnog stava prema čovjeku, njegovoj obitelji i cjelokupnom društvu. Obje traže, pa i nalaze, ono što je pozitivno i otkrivaju puteve jačanja upravo te pozitivne uloge interakcijâ među pojedincima i s društvenim skupinama, formalnim i neformalnim.

TEORIJA DRUŠTVENE RAZMJENE

Teorija društvene razmjene, integrirajući prethodne dvije teorije i dajući im konkretnost primjene potpore kroz razmjenu resursa u okviru socijalne mreže, tražeći objašnjenja ponašanja osoba u različitim socijalnim strukturama, vidi ih kao sudionike na tržištu koji žele imati mogućnost "izbora bez rizika".⁸ U analizi ponašanja u društvu, a posebno u politici, ona je posve primjerena, jer u tom području ljudskih aktivnosti dovoljno je svijet gledati "Aristotelovim očima". Prema ovoj teoriji, postupci i odnosi među ljudima, pa i među članovima obitelji, procjenjuju se na "*cost-benefit*" osnovi. Individua u odnosima s drugima nastoji maksimizirati korist, a minimizirati cijenu postizanja određenog rezultata. Premda mjerenje svega mjerilom "ulaganje-korist" djeluje neprilичnim u izučavanju obiteljskih odnosa, dublja analiza pokazat će da, u konačnici, razmišljanja svih ljudi idu u tom smjeru. Druga je "priča" to što uglavnom ne prepoznamo svoje ponašanje kao takvo, jer nas u tome sprečava od društva nametnuti sustav vrijednosti. Dobrog dijela svojeg ponašanja "nismo ni svjesni". Prijatelja koji je

8

Hary Specht, Social support, Social networks, Social exchange, and social work practice, *Social service review*, 1986, str 245.

nesretan zbog neke veze pitat ćemo bez razmišljanja: "A što će ti ta veza?" Ili, još određenije: "Što ti dobivaš od te veze?". Nakon "obračuna" u kojemu će "minusi" pretegnuti nad "plusevima" i veza će se prekinuti. Još je Epikur sa svojim sljedbenicima razradio "hedonistički račun" kojim se moglo izračunati koliko će neki postupak donijeti boli, a koliko užitka, po čemu će se onda moći odrediti "isplati li se ili ne" nešto poduzimati. Teoretičari "razmjene" su nasljednici hedonista, epikurejaca, i nastoje postići što bolji učinak svakog svog angažmana. Da bi u tome bili što uspješniji, nude jednadžbu: *nagrada-cijena*=*rezultat* akcije. Gledamo li na te elemente kroz prizmu materijalnog, sve će ovo djelovati neetično, ali i nerealno. Sve će biti puno će jednostavnije, a i jasnije, prihvatimo li da su u razmjenu uključeni i resursi poput ljubavi, prijateljstva ili statusa. Da bismo bolje objasnili cjelovito ljudsko ponašanje, dakle i njihovu psihološku i socijalnu dimenziju, potrebno je proširiti vidokrug Freudovim, Adlerovim i spoznajama brojnih drugih suvremenih autora. Teorija socijalne razmjene ih preuzima, što znači da dopušta da ljudi djeluju motivirani odanošću, privrženošću, altruizmom i iz drugih humanih pobuda, a ne samo pokoravajući se zakonima tržišta. Dakle, teoretski i ovo mogu biti motivi koji pokreću ljude na razmjenu s ostalima. Kod toga je kao opća prihvaćena postavka da subjekti mogu biti više ili manje svjesni svih tih motiva.

Važno mjesto u teoriji ima načelo recipročnosti, što znači da pri razmjeni resursa uvijek postoji odgovarajuća uzajamnost. Resursi se zamjenjuju po više-manje ustaljenim načelima, s tim da su neki specijalizirani, a neki univerzalni. Ljubav se tako u načelu zamjenjuje samo za ljubav, a novac se može zamjenjivati za brojne druge resurse.

Foa i Fra⁹ su u skladu s općim postavkama teorije grupirali resurse u šest klasa:

- Ljubav, koju definiraju kao izražavanje privržene pažnje, topline i ugone;
- Status označava određeni sud o nekome, njegovu ugledu i poštovanju;
- Informacije pod kojima se podrazumijevaju savjeti, mišljenja, upute i sl.;
- Novac predstavlja standardnu jedinicu vrijednosti u nekoj zemlji, valutu;
- Dobra su konkretne stvari, predmeti, objekti, tvari, teren, biljke i životinje;
- Usluge predstavljaju određena korisna djelovanja za nekog drugog.

Ovakva je podjela vrlo bliska ekonomistima jer se oni bave razmjenom novca za usluge i dobra i proučavanjem odnosa cijena, dobara i usluga. Za ovu teoriju bilo je iznimno važno konceptualizirati sve klase resursa unutar istih okvira koji mogu zadovoljiti i pomiriti sve njihove razlike i sličnosti. To je postignuto stupnjevanjem nekih bitnih određenja klasa resursa prema kriterijima konkretnosti – simboličnosti, apstraktnosti i partikularno-univerzalno, odnosno pojedinačno-opće. Klase resursa se međusobno razlikuju prema postavljenim kriterijima koji su vrlo određeni i diskriminiraju resurse tako da ih je moguće odrediti prema potrebama teorije. Svi resursi u razmjeni nisu uvijek dostupni osobama izvan razmjene, svima vidljivi. To je razlog što nam, na primjer, neke veze izgledaju "nemo-

⁹
Ibidem, str. 245.

guće". Istraživanja pokazuju da su ljudi najsretniji kada u "vezi" dobiju ono što misle da zaslužuju (E. Hatfield i G. W. Walster, 1981). U nepravednom odnosu oba se partnera loše osjećaju: onaj koji gubi, jer ima "negativan saldo" *cost-benefit* računice, a onaj drugi? Pretpostavka je da bi za to mogla biti dva objašnjenja. Prvo je da imaju osjećaj krivnje, a drugo da osjećaju strah od gubitka povlaštenog položaja. (Kako drastične posljedice ovoga straha mogu biti, govori naš slučaj.)

U bračnom partnerstvu se takve situacije javljaju vrlo često osobito otkad traje proces stvaranja takozvane egalitarne porodice. Kada partneri uoče i osvijeste svoj položaj u takvom nepravednom odnosu, osjećaju se loše i reaguju ljutnjom, depresijom ili potištenošću. Pravednost (*cost-benefit* ravnotežu zapravo) oni žele ponovo uspostaviti na jedan od tri načina:

- aktivno rade na uspostavljanju ravnoteže;
- pokušavaju uspostaviti psihološku ravnotežu uvjeravajući sebe i druge da je njihov odnos zapravo pravedan;
- odlučuju prekinuti vezu.

Brak se u društvu promatra ponajprije kao trajna veza, čak i ako stvarnost pokazuje suprotno. S tim u skladu i razmjena u bračnoj vezi različita je nego u drugim vezama, pa i poprima dugotrajniji karakter. Umjesto dnevne računice rezultati se sumiraju na duže vrijeme.

Važan element ovih razmjena jest pitanje je li veza kooperativna ili kompetitivna. U kooperativnim vezama i muž i žena nastoje povećati svoj zajednički, "pridruženi profit" (J. Scanzoni, 1979), a razmjene karakterizira međusobno povjerenje i predanost. Suprotna je situacija u kompetitivnoj vezi, gdje svatko pokušava uvećati svoj individualni profit.

Teorija razmjene pretpostavlja da su pojedinci racionalne, proračunate osobe koje važu cijene i nagrade svojih odnosa. No katkad smo razumni, a katkad i ne. Katkad postupamo altruistički, ne očekujući nagradu. To je često u ljubavnim vezama ili u interakciji roditelja i djece.

Teorija razmjene ima teškoća i u prosuđivanju vrijednosti, cijene nagrada i resursa. (Je li kilogram sućuti jednak 10 kilograma entuzijazma?) Nekome je sažaljenje crta koju najviše cijeni, a to drugoj osobi može biti posve bez značaja. Vrijednosti koje pridajemo cijenama, nagradama, resursima, krajnje su individualne i njima je vrlo riskantno manipulirati.

GENERALNA TEORIJA SUSTAVA I OBITELJ¹⁰

L. Von Bertalanffy uočio je da svaka jedinka u prirodi predstavlja jedan mali svijet koji u normalnim uvjetima djeluje tako precizno, sinkronizirano i svrhovito kao

10

L. Thompson & A. Walker, *Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work and Parenthood*, In Alan Booth, ed., *Contemporary Families: Looking Forward, Looking Back*, Minneapolis, National Council on Family Relations, 1991., str. 181.

da je pomno konstruiran u nekom sofisticiranom laboratoriju, a ne pod zrakama sunca, kapima posve obične kiše i tako raznorodne smjese kakvu predstavlja zemlja, ili interakcijom dvaju živih organizama. Proučavajući ovaj fenomen ustanovio je da i svaki sastavni dio bilo kojeg organizma unutar sebe djeluje isto tako skladno i ujednačeno bez obzira na to koliko ga sastavnih elemenata sačinjavalo. Koliko god duboko išli u mikro ili široko u makrosvijet, nailazimo uvijek na isto načelo. L. Von Bertalanffy, uvidjevši koliko su kratkog dometa redukcionističko-mehanicistička objašnjenja ponašanja živih organizama zbog svoje linearnosti u odnosu na sustavno viđenje interakcija među njima, uveo je ovaj koncept najprije u biologiju a onda i u medicinu. Općim načelima na kojima počiva GTS on mnogo lakše i uvjerljivije objašnjava složene biološke procese, koji se uz to odvijaju i na više razina istodobno ili sukcesivno. Dajući odgovarajuću ulogu relacijama među dijelovima organizma, podsustavima unutar širih konglomerata, nadsustava, objašnjene su pojave iznimne složenosti, a sredina u kojoj se neka pojava odvija više nije umjetno izolirana zbog kratkovidnosti njenog promatrača i interpretatora. Tako dolazimo i do jedne od mogućih definicija sustava, po kojoj je on "organizirana cjelina u kojoj su dijelovi međusobno funkcionalno povezani u jasnoj hijerarhijskoj organizaciji". Radi toga, promjena u jednom dijelu sustava dovodi do neminovne promjene u drugom njegovu dijelu.

Sve su te zakonitosti otkrivene u području biologije, ali se pokazalo da ista pravila vrijede i u društvu. Ova je teorija mnogo doprinijela razumijevanju obitelji, njene stabilnosti ili dezintegracije, zdravlja i bolesti (J. Gray, predavanja u Zagrebu 1977). Kao što svaki član obitelji djeluje kao poseban entitet, svijet za sebe, sustav koji ima svoje elemente – podsustave, tako i obitelj kao društvena tvorevina predstavlja sustav. U skladu s ovim gledištem, obitelj je moguće definirati kao: živi sustav koji predstavlja organiziranu, razmjerno trajnu, reproduktivnu društvenu cjelinu s ograničeno promjenljivim obrascima ponašanja vezanim za uloge, strukturu i način djelovanja. Ona očito nije samo zbroj članova, podsustava. Ona djeluje kao posve novi, zaseban entitet, sa svojim pravilima funkcioniranja kroz razmjerno dugo vrijeme, od trenutka nastanka do završetka ustaljenog ciklusa.

Obiteljski ciklus predstavlja njen longitudinalni razvojni put, koji različiti autori predstavljaju svaki na svoj način, premda se osnovne odrednice poklapaju. I. D. Glick i R. C. Kessler (prema B. Strong i C. DeVault, 1993) nude ciklus od devet stupnjeva: stvaranje obitelji – obitelj s malim djetetom – porodica s malim djetetom – porodica s predškolskim djetetom – porodica sa školskim djetetom – adolescentna porodica – djeca napuštaju biološku porodicu – porodica u srednjim godinama – porodica koja stari. I. D. Glick, J. P. Clarkin & D. P. Kessler nude podjelu od osam stupnjeva koja je nešto određenija u pogledu trajanja pojedinih faza: I. – 2 g.; II. – 2,5 g.; III. – 3,5 g.; IV. – 7 g.; V. – 7 g.; VI. – 6,5 g.; VII. – oko 15 g.; i VIII. – oko 16 godina.

Kao što svaki čovjek, premda sazdan od krvožilnog, probavnog, dišnog, živčanog i drugih sustava, funkcionira kao cjelina po posve drugim pravilima od svakog pojedinog podsustava, tako i obitelj djeluje ovisno o svojim podsusta-

vima, ali po sasvim novim zakonitostima. Isti je slučaj sa svakim novim nadsustavom. Svrha i ciljevi postojanja svaki put su viši i složeniji. No bez obzira na razlike, mogu se izdvojiti neke zajedničke, uvijek prisutne karakteristike sustava. Sustav je uvijek više nego zbroj jedinica, komponenti, odnosno podsustava. Svaki sustav ima svoje granice. Te granice mogu biti fizičke, psihološke i socijalne, ovisno o vrsti i složenosti sustava. S obzirom na rigidnost granica, sustav može biti otvoren ili zatvoren (društveni – biološki sustavi, npr.). Bez obzira na vrstu granica, njihovo narušavanje dovodi do odgovarajuće reakcije u cjelokupnom sustavu i prema potrebi aktivira odgovarajuće mehanizme, elemente s unaprijed određenom funkcijom. Mehanizmi obrane imaju u čovjeka i sustava u kojima on sudjeluje ulogu zaštite na tjelesnoj, psihološkoj i socijalnoj razini. Radi li se o narušavanju granica koje prijete opstanku sustava, aktivirat će se funkcija samoodržanja. No ova je funkcija mnogo složenija i ne odnosi se samo na zaštitu granica nego i na suočavanje s unutaršnjim poteškoćama koje se jave iz bilo kojih razloga. U opseg njenog djelovanja ulazi održanje homeostaze na svim područjima – biološkom, psihološkom i socijalnom. S tim u vezi jest i zadovoljavanje odgovarajućih potreba, prilagođavanje okolini pomoću *feedbacka*. Negativni *feedback* održava i odražava "čvrsto" stanje bez promjena, dok pozitivni *feedback* podržava morfogenezu kao samousmjeravajući proces koji vodi pozitivnoj promjeni, rastu i razvoju (P. Watzlawick & al, 1967. prema: S. R. Sauber & al, 1993), homeostazi na pozitivnoj razini. U suprotnom slučaju, uspostavi li se ravnoteža na istoj ili nižoj razini, razvit će se, održavati ili dalje razvijati patologija.

S tim u vezi pojavit će se i simptom kao sredstvo za održanje postojećeg stanja, s jedne strane, ili kao signal, alarm, s druge strane.

Da bi se održao, sustav koristi svoje mehanizme kontrole za rješavanje kriznih situacija, suočavanje sa stresnim događajima (npr. smrt člana obitelji) i stalno se mijenja radi prilagodbe novim uvjetima.

Svaki organizam – sustav ima svoj početak i kraj, stoga da bi se održao kroz vrijeme kao vrsta, pojava, specifični entitet, ima i odgovarajući podsustav za reprodukciju. Ovoj funkciji korespondira i funkcija stalnog rasta i razvoja. Radi održavanja na duže vrijeme u smislu vrste prijeko je potrebno da se sustav stalno prilagođava novim i sve složenijim uvjetima. Ovoj funkciji umnogome doprinosi primanje povratnih informacija iz okoline, od ostalih paralelnih sustava, podsustava i nadsustava. Ta se korespondencija odvija na razne načine i stalno, tako da je sustav neprestano u prilici prilagođavati se potrebama unutar vlastite strukture, pripadajućih podsustava i iznad, u okvirima nadsustava. No valja imati na umu da sve te informacije koje dolaze u sustav ne mijenjaju sustav kao cjelinu, nego samo modificiraju pojedine procese. Na taj način sustav razrješava probleme koji se javljaju unutar njega i na relaciji s odgovarajućim nadsustavom ili podsustavom. Tu leže odgovori na neka pitanja o razlozima ograničenosti svake terapije, a posebno psihoterapije. Nastojanje da se terapijom izravno riješi problem ostat će uzaludno, ali će *input* informacija ili energije, intervencija s ciljem promjene određenih procesa unutar sustava, doprinijeti da sustav aktivira svoje mehanizme za samoodržanje ili rješavanje kriznih situacija i tako svlada problem. Stoga je uvijek vrednija informacija koja ide za pokretanjem mehaniza-

ma obrane samog sustava, bio to kemijski spoj ili uvid u problem, jer omogućuje sustavu da se osposobi za samostalno rješavanje uzroka aktualnih, ali i budućih problema.

Klasično viđenje uzročno-posljedične veze u okviru ove teorije cirkularno je. Ono što je prethodno označeno kao posljedica postaje uzrokom novih događanja (P. Watzlawick & al, 1967). Svaki član obitelji se u tom kontekstu pojavljuje kao akter u zajedničkom djelovanju i reagiranju na djelovanje drugih.

Koliko god cirkularno gledanje na kauzalitet pojava u obitelji predstavljalo napredak u odnosu na linearno, ono ne odgovara samoj koncepciji funkcioniranja sustava. Samim tim što u *feedback* – homeostatskoj ekonomiji vrijedi pravilo stalne dinamike, i to u pozitivnom ili negativnom pravcu, cirkularnu karakteristiku kauzaliteta u interakciji sustava treba integrirati sa smjerom – razvojem, stagnacijom ili nazadovanjem. Kako ove procese ne možemo izdvojiti izvan vremena već ih moramo promatrati u njegovu tijeku, tako dolazimo do zavojnice kojom se kreće sustav u stalnoj dinamici narušavanja i uspostavljanja nove homeostatske ravnoteže na pozitivnoj ili negativnoj razini, usponu ili padu (J. Janković). U okviru sustavne obiteljske teorije, koja je izgleda uspjela svojim promišljanjem, interpretacijama i objašnjenjima porodice obuhvatiti najveći dio otvorenih pitanja ove dinamične ljudske skupine, razvili su se i za nju vezani preventivni i terapijski pristupi. Posebno je poznata, cijenjena i citirana, takozvana Milanska škola, koju su inaugurirali M. Salvini Palazzoli, L. Boscolo, G. Cecchin i G. Prata osamdesetih godina te brojne druge škole i tehnike kao što je genogram (P. Guerin i E. Pendergast, 1976).

U svakom slučaju, ova je teorija postala nezaobilaznom za sve znanstvenike i stručnjake koji se bave obitelji, bez obzira koje provenijencije oni bili – sociolozi, psiholozi, socijalni radnici, psihijatri ili socijalni pedagozi – kao i teorija socijalne mreže. Jednako tako je teorija socijalne razmjene nezaobilazna za socijalne planere, teorija socijalne potpore za istraživače i pregaoce u humanitarnom području, a na planu istraživanja odnosa društvenih skupina i spolova teorije sukoba, spolova i interakcijsko-komunikacijska teorija.

Iz svih ovih razmatranja moguće je zaključiti da svaka od izloženih teorija zahvaća tek dio cjelokupnog korpusa pitanja i problema vezanih za tu malu društvenu skupinu čija je prisutnost univerzalna u svim društvenim formacijama od njegova postanja, a poznajemo je pod imenom obitelj. To potvrđuju istraživanja porodice u najrazličitijim kontekstima njezinog postojanja i funkcioniranja. Na tragu pokušaja "konačnog" razumijevanja i određenja obitelji ostaje spoznaja da je ona još uvijek toliko složena društvena pojava da je nije moguće shvatiti kroz bilo koju do sada formiranu teoriju. Generalna teorija sustava najbliža je tom cilju, ali je u stanju objasniti sva pitanja vezana za obitelj tek kada integrira i određene elemente ostalih teorija. To znači da izučavanje obitelji, kao i drugih univerzalnih pojava, zahtijeva i univerzalan pristup, kakav je interakcijsko-komunikativni (B. Picard, 1978), koji ostaje otvoren novim spoznajama i vizurama koje će pomoći da bi se tako dinamičan entitet mogao razumjeti u svim njegovim pojavnostima u vremenskom tijeku.

LITERATURA

- L. von Bertalanffy: *General System Theory, Development Applications*, New York, 1968.
- E. Burgess, The Family as a Unity of Interacting Personalities, *The Family* 7:1 (March 1926), 3-9, Reprinted in Jerold Heiss, ed., *Family Roles and Interaction*, Chicago, Rand McNally, 1968.
- R. M. Grinel: *Social Work Research*, Illinois, 1987.
- P. Guerin & E. Pendergast: Evaluation of Family System and Genogram, u P. Guerin: *Family Therapy* (str. 450-465), New York 1976.
- E. Hatfield & G. W. Walster: *A New Look at Love*, Reading, Mass., Addison-Wesley, 1981.
- J. Janković: Interakcijsko komunikativni pristup u socijalnom radu s porodicom, *Doktorska disertacija*, Sarajevo, 1989.
- J. Janković: Djeca prognanici i njihova socijalna mreža, *Zbornik Pravnog fakulteta*, br. 2-3, str. 211-225, Zagreb, 1993.
- J. Janković: Dinamika zadovoljavanja obiteljskih potreba u uvjetima masovne migracije stanovništva i svjetlu triju temeljnih teorija, *Revija za socijalnu politiku*, br. 1, str. 53-65, Zagreb, 1994.
- R. LaRossa & D. C. Reitzes: *Symbolic Interactionism and Family Studies*, Department of Sociology, Georgia State University, Atlanta, 1991.
- B. Miller: *Family Research Methods*, Beverly Hills, California, Sage Publications, 1986.
- J. Moreno: *Osnovi sociometrije*, Savremena škola, Beograd, 1962.
- R. LaRossa & D. C. Reitzes: *Symbolic Interactionism Family Studies*, Department of Sociology, Georgia State University, Atlanta, 1991.
- S. R. Sauber & all: *The Dictionary of Family Psychology and Family Therapy* (Second Edition), SAGE Publication, London-New Delhi, 1993.
- B. Strong & C. DeVault: *The Marriage and Family Experience*, West Publishing Company, S. P., N. Y., L. A., S. F. 1992.
- Hary Specht: Social support, Social networks, Social exchange, and Social work practice, *Social service review*, 1986.
- L. Thompson & A. Walker, Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work and Parenthood, In Alan Booth, ed., *Contemporary Families: Looking Forward, Looking Back*, Minneapolis, National Council on Family Relations, 1991.
- P. Watzlawick, J. H. Beavin & D. D. Jackson: *Pragmatics of human communication*. New York, Norton, 1967.

THEORETICAL REFLECTION ON FAMILY

Josip Janković

Faculty of Law, Zagreb

The article deals with family research carried out by the analysis of conceptions interwoven into the key theoretical approaches. The analysis of seven major theories concerning family leads us to the conclusion that neither one of them gives a complete and terminal answer to all questions. For comprehensive understanding of the family as a social phenomenon it is necessary to integrate all these theories into a broad but by new viewpoints opened approach, as is the interactional-communicative one, immanent to the science of social work.

THEORETISCHE GEDANKEN ÜBER DAS PHÄNOMEN DER FAMILIE

Josip Janković

Fakultät der Rechte, Zagreb

Diese Arbeit untersucht das Phänomen der Familie mittels einer Analyse von Erkenntnissen, die aus den wichtigsten theoretischen Zugängen hervorgegangen sind. Die Analyse der sieben bedeutendsten Theorien über die Familie führt zum Schluß, daß keine eine vollständige und endgültige Antwort auf alle Fragen zu geben vermag. Ein vollständiges Verständnis der Familie als gesellschaftlichen Phänomens bedarf der Integrierung aller dieser Theorien in einen breit angelegten und für neue Sichtweisen empfänglichen Zugang, wie dies mit dem interaktions- und kommunikationsorientierten Ansatz, welcher der Wissenschaft von der Sozialarbeit immanent ist, der Fall ist.